

ҲАР ХИЛ ЗОТДАГИ КЎЧ АСАЛАРИ ОИЛАЛАРИНИНГ КУНЛИК УЧИШ ФАОЛЛИГИ ВА МАҲСУЛДОРЛИГИ

Жўраева Дилдора Рустамовна

Чорвачилик ва паррандачилик илмий-тадқиқот институти
таянч докторант

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6036960>

МАҚОЛА ТАРИХИ

Qabul qilindi: 15-dekabr 2021

Ma'qullandi: 15-yanvar 2022

Chop etildi: 5-fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

Кўч асалари, динамика, маҳсулдорлиги, учиш тезлиги, карпат зоти, краинка зоти, она асалари, нейтрал ҳудуд.

ANNOTATSIYA

Мақолада ҳар хил зотга мансуб бўлган кўч асалариларнинг кунлик учиш фаоллиги, уларни кун давомида учиш тезлиги соатлар давомида динамикаси ҳамда маҳсулдорлик кўрсаткичлари келтирилган.

Мавзунинг долзарблиги: Кўч ажратган асалари оилаларнинг маҳсулдорлиги анча паст бўлади. Шунинг учун асаларичилар узоқ вақтдан буён асалари оиласининг кўч ажратиш сабабларини билишга кўпроқ қизиқиб келганлар.

Кўч асалари оиласининг маҳсулдорлиги, уларнинг уясига олиб келаётган кунлик гулшира миқдорига кескин боғлиқ бўлади [1]. Бу албатта кун давомида учиш фаоллигига, уясига кириб-чиқишига боғлиқдир.

Ўзбекистон иқлим шароитида асалари оилаларини кўч ажратиш орқали кўпайтириш йўллари кўпгина муаллифлар кўрсатиб ўтганлар [2.3.1]. Маълумки, янги асалари оилалари табиий кўч ажратиш ва сунъий кўч ташкил этиш йўллари билан амалга оширилади [2.3]. Шунинг учун Тошкент вилояти шароитида ҳар хил зотга мансуб асалари оилаларидан ташкил этилган кўч асалари оилаларини кун

давомида учиш фаоллиги ўрганиб чиқилди.

Тажриба ўтказиш жойи ва услуби: Тадқиқот ишлари 2020-2021 йилларда Тошкент вилояти Тошкент туманидаги “Ғуломхўжа асаларичилиги” фермер хўжалигида бажарилди. Кўч ажратаётган маҳаллий, карпат ва краинка зотли асалари оилаларида олиб борилди ва улар тегишлича баҳоланди. Ўхшашлик асосида уч хил 10 тадан кўч асалари оилалари ташкил этилди. Биринчи гуруҳ назорат гуруҳи бўлиб, уларга маҳаллий кўч асалари иштирок этган бўлса, I-чи ва II-тажриба гуруҳларида карпат ва краинка зотли кўч асаларилар иштирок этди. Ҳамма гуруҳлардаги кўч асалариларда олдиндан ташкил этилган умумий услублар асосида назорат ишлари олиб борилди ва тадқиқот ишлари биометрик усулда қайта ишланди [4].

1-расм. Асалариларнинг гулчанг ва гулшира йиғиш жараёни

Тадқиқот натижалари: Барча тажриба гуруҳларида бошланғич 2021 йилда ўтказилган тадқиқот ишлари шуни кўрсатадики, улар бир-бирларидан қуйидаги кўрсаткичлари билан, яъни кўч асалари кучи, уядаги очиқ ва ёпиқ асалари насл миқдори, озуқа захираси ва варроатоз билан зарарланганлик даражаси билан ҳеч ҳам фарқ қилмаслиги аниқланди.

Назорат ва тажриба гуруҳлари бир хил даражада ўсишга эга бўлди. Ҳар хил кучга эга бўлган асалари оилаларидан ташкил этилган асалари кўчлари май ойида Тошкент вилояти

Шу мақсадда, 2021 йил май ойида турли зотдаги асалари кўчларини кунлик учиш фаоллигини ўрганиш мақсадида ҳар 5 минут вақт давомидауларни эрталаб соат 10 да, кундузи соат 12-13 атрофида ва кечга бориб соат 15-16 ларда кўч асалариларни учиш фаоллиги, уядан учиш чиқиши ва қайтиб келиши ҳар 5

Қибрай туманидаги Турк ВО ҳудудига жойлаштирилди.

Бу ерда Қозоғистон Республикаси чегарасидаги нейтрал ҳудудда кўпгина бегона серасал ўсимликлар жумладан; читир, бўтакўз, янтоқ, ковул, шашир, кокра ва полиз экинлари, кўплаб бегона ўсимликлар гуллаб, асалари кўчларини кунлик гулшира ва гулчанги билан таъминлаб турди.

Июнь ойининг охирида юзлаб гектар ерларда экилган эртанги кунгабоқар, бирин-кетин гуллаб, хатто август ойигача асалариларга кўплаб гулшира ва гулчанги билан таъминлаб туради.

минут вақт мабойнида ўлчаб, бир кунда уч маротаба ҳисоблаб борилди.

Ҳар хил зотдаги асаларилардан ташкил этилган кўч асалариларнинг кунлик учиш фаолияти ўртача уч бора ўлчов давридаги ҳолати қуйидаги 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал.

Ҳар хил зотдаги асалари оилаларидан ташкил этилган асалари кўчларини кунлик учиш фаолияти

Асалари зоти	n	lim	$X \pm S_x$	$C_v, \%$
Маҳаллий	10	169-199	$165,5 \pm 0,10$	9,21

назорат гуруҳи				
Карпат тажриба гуруҳи	10	171-198	183,6 ±1,05	10,18
Краинка тажриба гуруҳи	10	160-183	173,8±1,03	7,32

1-жадвал маълумотларидан кўринаяптики, 2021 йил тадқиқот ишлари шуни кўрсатадики, кўч асалариларнинг энг фаол кунлик учиши карпат зотли асаларилардан ташкил топган кўч асалариларга тўғри келди

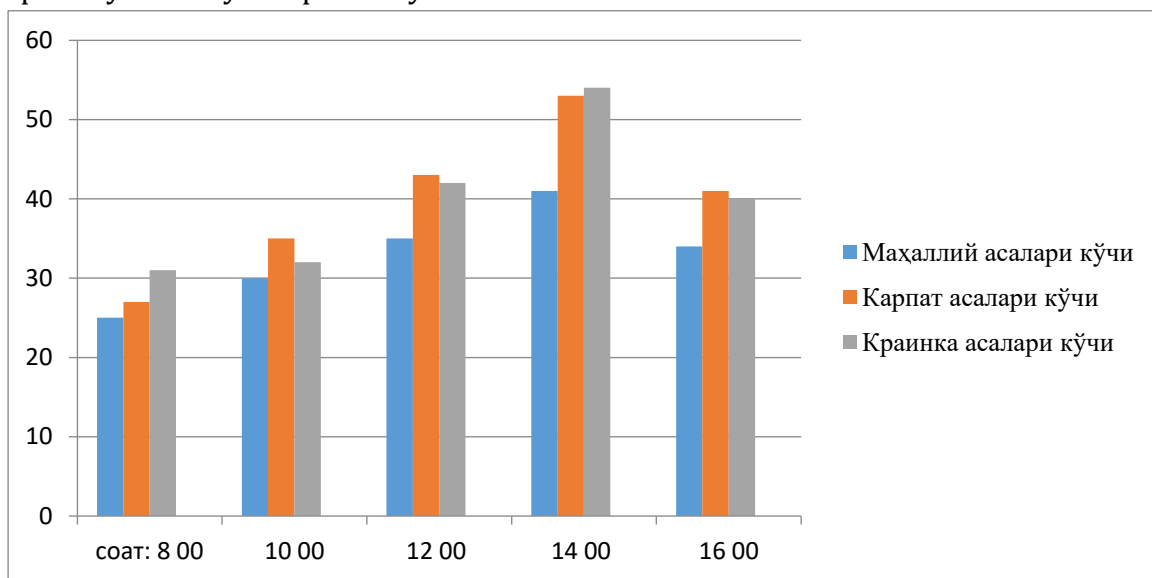
Тошкент вилоятининг ҳудудларида хатто ҳаво ҳарорати тез-тез ўзгариб турса ҳам (шамол, қисқа муддатли ёғингарчилик, булутли ҳаво, паст ҳарорат) карпат зотли асаларилар бундай ҳароратда ҳам тез мослашди ва кўч асаларилар тез фурсатда ривожланди.

Она асаларини кунлик тухум қўйишини тезлаштирди, кўч асаларилар эса уларни кунлик гулшира ва гулчанг

билан таъминлаб турди. Натижада бошқа зот асалари кўчларига нисбатан, асал тўплашга биринчи ўринга чиқиб олди.

Бизнинг кузатувларимиз шуни кўрсатдики, ҳар хил зотдаги кўч асалариларнинг фаол учиши, уларнинг ҳаво намлигига тўғридан-тўғри боғлиқлиги ҳамда ҳароратни кескин ўзгариб туришига боғлиқ эканлигини кўрсатиб берди. Бу тўғрисидаги маълумотларни қуйидаги диаграммадан ҳам кўриб олишимиз мумкин.

3-расм.

3-расм. Ҳар хил кўч асалариларнинг кунлик учиш диаграммаси

Диограммамаълумотларидан кўришибдики, карпат зотли кўч асаларилари 2021 йилда уларнинг кунлик учиш фаоллиги бошқа зотларга нисбатан анча тез бўлган, карпат зотли

кўч асалариларда I-тажриба гуруҳида бошқа зотларга нисбатан, ҳар қандай об-ҳавога ҳам тез мослашиб, кунлик учиши 183,6 мартаба учиб чиққан, бу кўрсаткич II-тажриба гуруҳида 173,8

тани ёки I-тажриба гуруҳига нисбатан II-тажриба гуруҳида 9,8 тагача учиши кам бўлган. Худди шундай, назорат гуруҳида эса 165,6 маротаба учиш чiqқанлиги аниқланди.

Эътиборлиси шундаки, карпат зотли кўч асаларилари нафақат кун давомида ўзининг учиш фаоллиги билангина эмас, балки улар ҳар жойда ҳам учиш фаоллигини тезлаштириб борган. Масалан, эрталаб соат 10⁰⁰ да уларнинг уясига қайтиб келиши 190,1 тани ташкил этган бўлса, карника зотли асалари кўчида эса 170 тани ва маҳаллий асалариларда эса 160 тани ташкил этган. Кўч асалариларнинг учиш

фаоллигининг динамикасига эътибор берсак, улар карпат зотли кўч асалариларда соат 10-12 ларда энг юқори даражада 30,5 % кўп бўлган, карника зотларида эса фақатгина 21,4 % атрофида бўлган, назорат гуруҳларида эса асалариларнинг учиш фаоллиги анча секинлашганлиги кузатилган.

Диограммада кўрсатилганидек, кўч асалариларнинг кунлик учиш фаоллиги эрталаб соат 8⁰⁰дан кеч соат 16⁰⁰ гача бўлган давр ичида ўзгариб турди. Энг кўп учиш фаоллиги соат 12⁰⁰ дан 16⁰⁰ гача бўлагн даврда кузатилди. Лекин, бу ерда ҳам карпат зотли кўч асаларилар анча фаол учганлиги кузатилди.

4-расм. Асалариларнинг учиш жараёни

Қуйидаги 2-жадвалда кўч асалари

Худди шундай ҳар хил зотдаги кўч асалари оилаларининг маҳсулдорлик кўрсаткичлари ҳам ўрганиб чиқилди.

оилаларининг асал маҳсулдорлиги кўрсаткичлари келтирилган.

2-жадвал

Тажриба гуруҳидаги кўч асалари оилаларини асал маҳсулдорлиги (кг)

Гуруҳлар	n	lim	M±m	Cv, %
Назорат гуруҳи	10	24-21	23,07±0,23	1,74
I-тажриба, гуруҳи	10	36-39	31,35±0,95	3,00
II-тажриба, гуруҳи	10	31-27	29,27±0,46	1,48

2- жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, турли хил зотдаги кўч асалари оилалари ҳар хил мақсадда

асал тўплаши аниқланди. I-тажрибадаги карпат зотли кўч асалари оилалари йил

давомида 31,3кг асал тўплаши аниқланди.

Бу кўрсаткич назорат гуруҳига нисбатан 8,2 кг га кўп ёки бу 135,4 % ни ташкил этади. Бу кўрсаткич II-тажриба гуруҳига нисбатан 2,1 кг га кўп бўлиб ёки 106,5 % га кўпдир.

Шунингдек, кўч асалари оилаларини мум етиштириш ва янги рамкалар куриш хусусиятлари ҳам ўрганиб чиқилди. Қуйидаги 3-жадвалда эса кўч асалари оилаларини мум етиштириш тўғрисидаги маълумотлар келтирилган.

3-жадвал

Тажриб гуруҳидаги кўч асалари оилаларини мум етиштириш кўрсаткичлари (дона)

Гуруҳлар	n	lim	M±m	Cv, %
Назорат	10	2-4	2,8 ± 0,20	0,64
I-тажриба, гуруҳи	10	3-6	4,12 ± 0,35	1,12
II-тажриба, гуруҳи	10	2-4	3,37 ± 0,23	0,74

3-жадвал маълумотларидан шулар кўринаяптики, бу ерда ҳам I-тажриба гуруҳидаги карпат зотли кўч асалари оилалари энг кўп янги асалари рамкалари қурган, яъни йил давомида 4,12 донадан янги рамкалар қурганлиги аниқланди. Бу кўрсаткич назорат гуруҳига нисбатан 147,1 % га кўпдир. Худди шундай II-тажриба гуруҳига нисбатан эса 122,2 % га кўп янги мумпардали рамкалар қурганлиги аниқланди.

Хулоса: Тадқиқотларимиз натижаси шуни кўрсатдики, Тошкент вилоятининг шимолий худудларида, ҳатто ҳаво ҳарорати анча паст бўлсада, лекин карпат зотли кўч

асаларилари уларга бардош бериб, бошқа зот кўч асалариларга нисбатан икки мартаба кўп ривожланган ва кунгабоқар ўсимлиги ва бошқа ўсимликлардан кўп асал тўплашга муваффақ бўлди.

Карпат зотли кўч асалариларнинг бундай паст об-ҳавода ишлаши, уларнинг келиб чиқишига, Карпат тоғларининг ҳароратига кўпроқ боғлиқ бўлиб, унинг таъсири кучли бўлган. Шуларни ҳисобга олиб, Тошкент вилоятининг тоғ олди ва шимолий худудларида карпат зотли кўч асаларилардан асал тўплашга ва қишлоқ хўжалик экинларини чанглантриришда фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Козин Р.Б., Абдурахманова С.Г., Маркова Е.В. Летняя деятельность пчел разных пород. ж. Пчеловодство, 2007, № 8. стр. 14-15.
2. Крахотин Н.Ф. Ўзбекистонда асаларичилик. Тошкент ш. Меҳнат нашриёти 1991.
3. Саямов С.Ж., Тўраев О.С. Қашқадарё вилоятида асалари оиласини жадал ривожлантририш усуллари. Зооветеринария журналы, 2011, № 8, 42-43 бетлар.
4. Меркурьева Е.К. 1983 Биометрия в селекции и генетике сельскохозяйственных животных. Москва "Колес" 1983г.

